

Чистяк Д. О.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри французької філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ В РАННІЙ ПОЕЗІЇ МАКСА ЕЛЬСКАМПА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню функціонування художньої концептуалізації в ранній поетичній творчості М. Ельскампа (збірка «Хвала життю»), знаково-го явища бельгійського символізму. Аналізується широка палітра фонічних прийомів «ефекту наїву», що сформував оригінальну концептуалізацію та знакоутворення ідіолекту автора.

Ключові слова: текстовий концепт, символ, фоніка, лінгвопоетика, когнітивна лінгвістика.

Постановка проблеми. Художня творчість Макса Ельскампа – знакове явище в бельгійській словесності. Вона припадає на період «fin de siècle», пов'язаний із формуванням власне національної мистецької традиції, відходом від наслідування французьких і німецьких літературних стереотипів, тож *актуальність* дослідження цього мовно-культурного феномену полягає у винятковій значущості його семіозису для формування бельгійської національної літератури. Перехід від регіоналістської тенденції найперше співвідноситься з творчістю літературних часописів «Молода Бельгія» (1881–1897), друкованого органу парнасців і натуралістів, та «Валлонії» (1886–1892), осередку символістського руху. Саме до цього руху й відносять творчість Макса Ельскампа (1862–1931), який по-новому інтегрував символістську поетику з фольклорною традицією Фландрії. В авторитетному «Словнику франкомовних літератур» ім'я поета постає в першій четвірці бельгійських поетів-символістів (поряд із М. Метерлінком, Е. Верхарном і Ш. Ван Лербергом), що «оригінально явили символістську течію» [8, с. 229]. А проте, критики межі XIX–XX ст., так само, як і деякі сучасні дослідники визнавали М. Ельскампа за автора «новонегритянських пісень» (І. Жількен), «відкривача ма-разму» (А. Жіро) [11, с. 32], «багатого дилетанта» (Ж. Орізе) [12, с. 211]. Поряд із тим метри символістської поезії наголошували на «забутості співу ширості, що видається наївним і сокровенним святом» (С. Малларме) [9, с. 12], на поезії, що є «прекрасним очищенням» (Р. де Гурмон) [2, с. 175]. Водночас певний час у Франції побутувала позиція М. Брауншвіга про письменника як «представника релігійної поезії» [6, с. 293], що закріпилася у радянському літературознавстві (Л. Андрєєв, С. Лопашов).

Перші ґрунтовні дослідження ранньої творчості Ельскампа на початку минулого століття виявили її емблематичну природу (Р. де Гурмон) та фольклорну основу (Р. де Суза). Р. де Суза в монографії «Народна поезія та сентиментальна лірика» (1899) наголошував: «пісні» М. Ельскампа «виходять за межі народної простоти через зайву штучність [...] мотиви зображені незграбно» [7, с. 65]. Сучасні дослідження К. Берга, П. Горсекса, Г. Гоффетта, Ж. Пак та ін. переконливо доводять, що «незграбність» поета полягає у виробленні оригінального художнього ідіолекту, в якому на лексичному, граматичному, синтаксичному рівнях, а також у застосуванні своєрідних строфічних і

стилістичних прийомів досягається «ефект наїву», своєрідний авторський код, що полягає у стилізації під фландрський фольклор і створення макрообразу Міста. На сучасному етапі проведені студії з аналізу строфіки та лексики (П. Горсекс), а також граматики (К. Берг) «ефекту наїву», однак не виявлені прийоми в області фоніки, що тісно пов'язані зі стилістичними фігурами народної поетики, що становить *наукову новизну* даного дослідження. Виходячи з цього, ми поставили за *мету* дослідити фонічні прийоми в ранній поезії Макса Ельскампа на матеріалі збірки «Хвала життю» (1898), яка об'єднує попередні поетичні збірки «Недільний» (1892), «Янгольські та інші похвали» (1893), «На знак подвижництва» (1895), «Шість пісень бідняка на відзначення фландрського тижня» (1895), а також цикл «Ілюмінавання» (1898) [10, с. 3–16]. *Предметом* дослідження виступає художня концептуалізація в єдності ментального та образного знакоутворення, а *об'єктом дослідження* – художній текст як цілісна семіотична форма психо-мовленнєво-мисленнєвої діяльності, з акцентом на її естетичній прагматичній спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу асонансово-алітераційної структури Ельскампового вірша обрано твір № 7 із циклу «Недільні сюїти» [9, с. 112]. **Переклад цього твору опубліковано нами в пресі [5, с. 11] та в перекладній збірці [4, с. 51].**

Dominicalement documentaires
Les couleurs t'ont fait d'étonnantes fêtes,
Contes d'enfants, où parlèrent les bêtes
La langue de ton cœur complimenter.
Tes matins sont morts, génisses de brume ;
Blanche avec au front la tache mauve ;
Tes arbres au loin sont comme des fauves
Oublié de l'or clair du jour qui fume.
En tes ciels rosés de prairies trop vertes,
Les neuves maisons ainsi que des joues,
Ecarlates d'un grand baiser qui joue
Dans tes deux yeux de fenêtres ouverts,
Ont monté vers toi, l'émeraude étrange,
Des ifs sinistrés dans les chemins bleus
Où va sourdement arme dans du fer
Le jardinier avec des mains étranges.
Solitairement en ton cœur d'esthète
Ce dimanche sonne ineffablement,
Sois heureux et va sage, ivre du dément.
Le vin des clochers t'a grisé la tête.

У першому рядку – добір слів із рекомбінованими однаковими складами (*dominicalement* – *documentaires*), поява голосної «е» (ai), яка посилюється в другому рядку і відтіняється закритим «е» (*étonnantes*). З іншого боку, ефект фонопоетичної екзальтації створюють носові (2 «â» в першому рядку, 2 в друго-

му, одне «ã» в третьому, 2 «ã» в четвертому). Цікава й взаємодія «l» та «t» (в співвідношенні по рядках: 1 до 1; 2 до 4; 2 до 2; 3 до 3), що створює відчутну алітерацію. Другий чотиривірш окрім послаблення асонансів (назального «ã» тричі та «õ» чотири рази) характеризується посиленням внутрішніх рим (blanche – tache), зокрема міжрядних (front – sont) та сильною алітерацією «t» (8 разів), «l» (5 разів), «v» (5 разів). Третій чотиривірш відзначається засиллям відкритого «e» (ciels, prairies, vertes, baiser, fenêtre, ouverts) та закритого «e» (tes, rosés), внутрішньою римою (deux – ueux) та неповним римуванням завдяки комбінуванню однакових сполучень звуків у різних конфігураціях (maisons – ainsi), що посилюються в четвертому (sourdement – arme dans) та п'ятому чотиривіршах (solitairement – dimanche – ineffablement). Присутні в останніх чотиривіршах внутрішні рими (dans – sourdement) співсунуть із набором асонансів (a – 6 разів, õ – 2 (четвертий куплет), e (4), e (4), a (5) – в п'ятому чотиривірші та алітерації m (6), r (8), d (7) – в четвертому, t (5), m (4), l (4), r (4), s (6) – у п'ятому. Взагалі, в евфонічній структурі твору наявна певна циклічність: накопичення «t» та «m» в парних чотиривіршах (другий, четвертий), помірно в першому й останньому. Поряд із цим помітний повсюдний слабкий асонанс «o», а також «a» (1, 4, 5), алітерація «t» (1, 5), яка в четвертому чотиривірші змінена на «d». Проте поряд із фонічною складністю вірш – комплексне стилістичне явище. Можна сказати, що твір побудований на основі *металепсису*, заміни попереднього наступним і навпаки, або наслідку причиною, що проявляється в побудові асоціативного ряду, що руйнується наприкінці кожного чотиривірша (опозиції вербалізованих образів «неділний казкарі-свята» – «казка серця»; «білі нетелі-опари, з бузковим більмом на чолі» – «хижаки-дерева»; «відчинене вікно очей» – «заціловані щічки будинків»; «вербна дивина на смарагдових шляхах» – «залізне знаряддя садівника»), де новий ряд вибудовується відповідно до прийому образного паралелізму. Подекуди така техніка породжує плеоназм як фігуру стилістичного надлишку з проявом перевитрат стилю (епіфора étrange-s), однак евфонічна композиція якнайкраще створює ефект екстазу ліричного героя в опозиції до строгих розумових асоціативних образів, опозицію емотивного та раціонального начал завдяки опозиції голосних заднього ряду «a», «õ», «o» з передніми «e» та «e», а також сонантів «m», «l», «t» до шумних «t(d)» «s». Загалом асонансово-алітераційна поетики надзвичайно багата, і сягає апогею в творі № 6 циклу «Гротески» зі збірки «Люмінування» [9, с. 108], де «t» в різних конфігураціях зустрічається 20 разів поруч із чіткими асонансами носових (ã, õ – відповідно 16 і 8 разів).

Відзначимо серед інших фонічних фігур застосування *ономатопеї*, звуконаслідування (твір № 6 із циклу «Краєвиди» [9, с. 91]), *фонопоеї* як досягнення певного звукового ефекту через добір і комбінування слів, що не є звуконаслідувальними за походженням, але створюють необхідний фон за допомогою відповідних фонем (твір № 3 із циклу «Пісні» [9, с. 100-101]. Тут відтворюється звучання скрипки завдяки комбінації носових «õ» з «o» (перший чотиривірш), «ã» з «a» (другий чотиривірш), а у фіналі для надривного ефекту скрипки вводиться какофонічне «e» з «e» поряд із асонансом «a» й «ã». Ми висуваємо гіпотезу, що полісиндетон сполучника «og», який немає жодного номінативного чи кон'юнктивного змісту, вживається не задля вирівнювання ритмічної структури вірша (П. Горсекс), а для створення прийому *штабрайму*, що полягає в «співзвуччі не закінчень слів, а переднаголошених (опорних) приголосних»

[3, с. 106]. Традиція штабрайму коріниться в поезії скальдів, і уподібнення до її фоніки вбачаються в багатьох творах Ельскампа (окрім власне полісиндетону [9, с. 25, с. 28, с. 32, с. 40]). Однак фонічні прийоми не можна розглядати поза стилістичними фігурами народної поетики, в яких вони здебільшого й реалізуються. Серед фоностилістичних фігур збірки виділяємо відтак: *анафору* [9, с. 29, с. 40], *симплоку* [9, с. 75, с. 79], *епіфору* [9, с. 84-85, с. 90], *рефрен* [9, с. 27, с. 76, с. 91, с. 98], *кондублікацію* [9, с. 46, с. 96], *епімону* [9, с. 46, с. 84], *епанастрофу* [9, с. 38], *епізевксис* [9, с. 25], тавтологічні повтори різних типів: *репризу* [9, с. 33], *художньо вмотивований плеоназм* [9, с. 71], *вокалічну параномазію* [9, с. 84], *полісиндетон (багатосполучниковість)* [9, с. 86, с. 94, с. 103], накопичення артиклів завдяки *ампліфікації* іменників-синонімів [9, с. 90, с. 95, с. 96], *аплікації пісенних текстів* з ознаками анафори [9, с. 23, с. 24], введення *парентези* з ознаками рефрену [9, с. 84-85, с. 92].

Висновки. Проведене нами дослідження фонічних прийомів у збірці М. Ельскампа «Хвала життю» дозволяє зробити певні узагальнення. Фонічна палітра поетики засвідчує не okazionalність, а системність у свідомому компонуванні, ампліфікації різних фонічних фігур (асонансів, алітерацій, фономінесису, фонопоеї, внутрішніх рим, штабрайму). Слід наголосити тут на впливі ідей «поетичного забарвлення» звуків та інструментації Рене Гіля («Трактат про Слово», 1887) та програмного «Слова про літературу» (1894) Альбера Мокеля, в контексті яких створювалась дана збірка. Проте М. Ельскамп суттєво переглянув і розвинув ідеї теоретиків символістської естетики і поетики, адже функціональність фонічних прийомів полягає не лише в створенні ефекту пісенності, але й бере участь в алегоризації та символізації образів. Характерною рисою ранньої творчості М. Ельскампа є невіддільність фонічних прийомів од стилістичних фігур народної поетики. Такі спостереження свідчать і про стилізацію під народну поетику Фландрії (а саме – для відтворення макрообразу Антверпена періоду Нового часу), але стилізація та вповні передає колорит іншої епохи і соціолектів, на відміну від інших представників поезії франкомовного символізму (Ж. Мореас, Г. Ле Руа, П. Жерарді, Ф. В'єле-Гріфтен). Водночас єдність фонічних і стилістичних фігур засвідчує ідею про системне функціонування «ефекту наїву», авторського коду, що досягається завдяки зниженню стилю в лексичній, граматичній системі мови, але, як ми встановили, також у застосуванні фігур народної поетики в стилістиці й своєрідних фонічних фігурах у фоніці. Однак функціонування «максоельскампівського типу вірша» [11, с. 499] реалізується не лише на формальному рівні, поезія потребує комплексного філологічного аналізу на лінгвістичному й екстралінгвістичному рівнях, з урахуванням усіх можливих інтерпретацій символістського коду. Тільки в такому плані можна досягнути постаті Макса Ельскампа, який стоїть біля витоків національної бельгійської літератури, а поетичні формальні й ідейні пошуки поезії зближують його із сучасними письменниками.

Література:

1. Андреев Л.Г. Сто лет бельгийской литературы / Леонид Григорьевич Андреев. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – 463 с.
2. Гурмон Р. Книга масок / Под ред. А. Вольнского / Реми де Гурмон. – Петроград: «Грядущий день», 1913. – С. 175-182.
3. Качуровський І. Фоніка / І. Качуровський. – К. : Либідь, 1994. – 166 с.
4. Чистяк Д. Перші проталини: поезії, переклади / Д. Чистяк. – К. : Київський університет, 2006. – 112 с.

5. Чистяк Д.О. Чарівники бельгійського символізму / Д.О. Чистяк // *Le Français*. – № 4 (84), février 2006. – С. 8-11.
6. Braunschvig M. La littérature française contemporaine (1850–1925) / Marcel Braunschvig. – P. : A. Colin, 1926. – 353 p.
7. De Souza R. La poésie populaire et le lyrisme sentimental / Robert de Souza. – P. : Mercure de France, 1899. – 202 p.
8. Dictionnaire des littératures de langue française / par J.-P. De Beaumarchais, D. Couty, A. Rey. – T. 1. – P. : Bordas, 1987. – P. 227-232.
9. Elskamp M. La louange de la vie / Max Elskamp. – P. : La Différence, 1990. – 126 p.
10. Exposition Max Elskamp. 1862-1931. – Bruxelles: Bibliothèque royale de Belgique, 1932. – 27 p.
11. Fin de siècle et symbolisme en Belgique / Ed. établie et précédée d'une étude par Paul Gorceix. – Bruxelles: Complexe, 1998. – 654 p.
12. La bibliothèque de poésie. – T. 10.: La poésie symboliste. – P. : France Loisirs, 1996. – 286 p.

Чистяк Д. А. Особенности художественной концептуализации в ранней поэзии Макса Эльскампа

Аннотация. Статья посвящена исследованию функционирования художественной концептуализации в

раннем поэтическом творчестве М. Эльскампа (сборник «Похвала жизни»), знакового явления бельгийского символизма. Анализируется широкая палитра фонических приемов «эффекта наива», который сформировал оригинальную концептуализацию и семиозис идиолекта автора.

Ключевые слова: текстовых концепт, символ, фоника, лингвопоэтика, когнитивная лингвистика.

Chystiak D. Peculiarities of literary conceptualization in the early poetry of Max Elskamp

Summary. The article is devoted to the analysis of the functioning of textual conceptualization in the early poetic texts of Max Elskamp (the collection of poems “Glorifying life”), a prominent phenomenon of Belgian symbolist movement. The vast panorama of phonic procedures of naïve effects are analyzed in their relations with the formation of the original conceptualization and of the semiotic process in the idiolect of this author.

Key words: textual concept, poetics, symbol, phonics, conceptual linguistics.